

Доброчинна діяльність Г. Милорадовича

Заможний поміщик, громадський діяч та історик Григорій Олександрович Милорадович (1839–1905) значною мірою прислужився розвитку краєзнавчих студій і пам'яткоохоронного руху на Чернігівщині. Водночас привертає увагу його масштабна доброчинна діяльність, безпосередньо пов'язана з активною участю графа у суспільному житті регіону й суголосна з поширеними натовді уявленнями про роль дворянської верстви у вітчизняній історії. Як зазначають дослідники, саме в другій половині XIX – на початку XX ст. благодійність набула форми престижної соціальної поведінки, стала невід'ємним атрибутом громадянського суспільства, що формувалося в Російській імперії¹.

Значну увагу Г. Милорадович приділяв розвитку освіти. Так, 16 лютого 1876 р. його затвердили блюстителем Любецького Олександрівського двокласного сільського училища міністерства народної освіти, у 1883 р. обрали попечителем Любецького земського училища, а у 1895 р. – попечителем Халявинського народного училища². У 1883 р. Г. Милорадович став членом попечительської ради Чернігівської жіночої гімназії, а у 1896–1897 рр. очолював її. Згодом до складу ради увійшла і дружина графа О. Милорадович. Віддаючи належне його доброчинній діяльності в галузі освіти, Чернігівське губернське дворянське зібрання 2 жовтня 1896 р. ухвалило “учредить в Черниговской женской гимназии стипендию имени графа Григория Александровича Милорадовича, ассигновав на это из средств дворянства 5000 руб. и предоставит графу Милорадовичу выбор стипендиатов”³. Стипендію імені Г. Милорадовича в розмірі 200 крб. на рік чернігівські гімназистки продовжували одержувати і після його смерті⁴.

Відчутну матеріальну допомогу Г. Милорадович надавав закладам охорони здоров'я та соціального захисту. Починаючи з 1883 р. Г. Милорадович п'ять разів поспіль обирався попечителем Чернігівських богоугодних установ. Згодом він власним коштом облаштував богадільню на 12 ліжок у Любечі й виділив будівельні матеріали для спорудження в містечку лікарні. Г. Милорадович був також членом Товариства піклування про сім'ї воїнів, що втратили здоров'я під час служби, Окружного правління імператорського Російського товариства рятування на водах й очолював попечительську раду Чернігівського відділення попечительства імператриці Марії про сліпих⁵.

Протягом 1890–1896 рр. Г. Милорадович обіймав посаду чернігівського губернського предводителя дворянства. Занепокоєний зубожінням частини представників дворянської верстви, Г. Милорадович у травні 1893 р. підтримав ініціативу городнянського повітового предводителя дворянства Ф. Лизогуба (у майбутньому – голова Ради Міністрів Української Держави гетьмана П. Скоропадського) “об организации вспомогательной дворянской кассы для спасения дворянских имений от продажи с публичных торгов”. Більше того, він пожертвував 5000 крб., що й поклали початок “капіталу дворянської самопомощи імені Г.А. Милорадовича и Ф.А. Лизогуба”, який невдовзі перевищив 30000 крб.⁶ Згодом, у зв'язку зі змінами чинного законодавства “капітал дворянської самопомощи” був трансформований у “губернскую дворянскую кассу взаимопомощи”⁷.

Важливу складову доброчинної діяльності Г. Милорадовича становили заходи, спрямовані на охорону історико-культурної спадщини Чернігівщини, ремонт та реставрацію церковних споруд, що являли собою пам'ятки архітектури. У 1889–1890 рр. у Чернігові вийшов двома виданнями ілюстрований науково-популярний нарис Г. Милорадовича

“Описание черниговских соборов Спасо-Преображенского и Борисоглебского”, упорядкований на підставі доробку чернігівського архієпископа Філарета Гумілевського. Цей видавничий проект графа також мав благодійну мету. Не випадково на обкладинці книги зазначалося: “Пожертвования на реставрацию соборов высылаются в Чернигов, на имя соборного старосты”. Насамкінець Г. Милорадович зауважив, що “в скором времени начнется полная реставрация Преображенского собора, на средства, собираемые от лиц, которым дорога свято-отечественная старина”⁸. Справді влітку–восени 1891 р. у Спасо-Преображенському соборі “на пожертвования, собранные церковным старостою” губернатором О. Анастасьєвим, з яким Г. Милорадович підтримував дружні стосунки, були проведені масштабні ремонтно-реставраційні роботи⁹. Цікаво, що у 1893 р. невдовзі після від’їзду О. Анастасьєва з Чернігова розглядалося питання про призначення Г. Милорадовича церковним старостою Спасо-Преображенського собору¹⁰. У 1896 р. Г. Милорадович отримав “благословение” Синоду за пожертву на будівництво дзвіниці при Троїцькій церкві¹¹, у 1901 р. – на потреби Покровської та Преображенської церков у Любечі¹², а наступного 1902 р. за допомогу любецькій Аннинській церкві відзначена його дружина¹³. У 1893 р. на честь святкування 900-річчя Чернігівської єпархії коштом дворянства губернії викарбуваний пам’ятний жетон, примірники якого розіслали усім достойникам Російської імперії. Крім того, коштом Г. Милорадовича виготовлений спеціальний золотий жетон, який був піднесений імператору Олександрю III¹⁴.

Як відомо, Г. Милорадовичу належать численні студії з історії Північного Лівобережжя, присвячені, зокрема, минувшині Любеча. Водночас він дбав про збереження пам’яток стародавнього містечка. Ще мати історика С. Милорадович у 1870 р. впорядкувала автентичну печеру св. Антонія і прилеглу до неї територію в урочищі Лисицина гора, а в 1892 р. до цієї справи долучився і сам граф. Зрештою у цьому затишному куточку Любеча встановили пам’ятник св. Антонію Печерському, спорудили каплицю й облаштували колодязь з цілющою водою. З ініціативи родини Милорадовичів у 1874 р. започатковані “крестные ходы из всех церквей к этой пещере, ... водосвящение, молебен и служба пр. Антонию”, текст останньої 1885 р. за благословіння Синоду підготував О. Ковалевський¹⁵. Г. Милорадович сприяв також дослідженням любецьких курганів, а у 1886 р. подарував Ермітажу срібний дирге́м, знайдений на околицях Любеча¹⁶.

Доброчинна діяльність Григорія Олександровича поширювалась і на Чернігівську губерньську вчену архівну комісію, яку він очолював протягом 1896–1901 і 1903–1904 рр. Так, Г. Милорадович безоплатно виділив у своєму чернігівському будинку квартиру правителю справ (ученому секретарю) комісії П. Тиханову і надав у розпорядження членів комісії свою бібліотеку. Він систематично поповнював музей та книгозбірню. Зокрема, “принес в дар комиссии несколько предметов ценной мебели”, гравіровані портрети М.А. Милорадовича і В.П. Кочубея, низку автентичних грамот на дворянство кінця XVIII ст., комплект журналу “Русский вестник”, багатотомне видання “Историко-юридических материалов, извлеченных из актов книг Витебской и Могилевской губерний” та ін.¹⁷ Особливий інтерес становив рукописний збірник документів під назвою “Материалы для истории Малороссии в XVIII веке”, який містив 46 документів 50-х – 60-х рр. XVIII ст., скопійованих розбірливим почерком другої половини XIX – початку XX ст. Вони стосувались здебільшого території Переяславського полку, зокрема м. Яготина та його околиць, і висвітлювали поземельні відносини й пов’язані з ними соціальні конфлікти. Привертають увагу матеріали, що мають відношення до проведення у регіоні Генерального (або Рум’янцевського) опису Лівобережної України 1765–1769 рр. До збірника потрапили також джерела з історії Бобровицької сотні Київського полку та Стародубського полку. З-поміж цих рукописних пам’яток наявні копії двох універсалів гетьмана К. Розумовського. Нині цей рукописний

збірник зберігається у Чернігівському історичному музеї імені В.В. Тарновського¹⁸. На пропозицію Г. Милорадовича комісія у 1902 р. видала його коштом окремою книгою синодик Любецького Антоніївського монастиря, що містив унікальні відомості з історії Чернігово-Сіверщини давньоруської доби¹⁹.

Помітне місце у науковій спадщині Г. Милорадовича належало студіям з фамільної історії та генеалогії українського дворянства. З особливим пієтетом дослідник ставився до свого далекого предка по жіночій лінії чернігівського полковника і наказного гетьмана Лівобережної України Павла Полуботка, дбайливо зберігав пов'язані з його іменем реліквії. Як відомо, духовні й світські можновладці зазвичай знаходили свій останній притулок у найбільш шанованих стародавніх храмах та монастирях, і родина Полуботків не становила винятку з цього правила. Відтак, Г.О. Милорадович встановив в Успенському соборі Чернігівського Єлецького монастиря мармурові меморіальні дошки на честь батька і бабусі П. Полуботка – Леонтія Артемовича і Фотимії Прокопівни, а у Спасо-Преображенському соборі – на честь його першої дружини Євфимії Василівни, племінниці гетьмана Лівобережної України І. Самойловича²⁰ (не збереглися).

Ще одним улюбленим історичним героєм Г. Милорадовича став російський імператор Олександр II, з яким він запізнався ще підлітком під час навчання у Пажеському корпусі. “Мы не можем не поклониться этой последовательности ума, этой вере в прогресс и этой гуманности, которые вдохновляли этого великодушнейшего и величайшего из Монархов, – писав Г. Милорадович. – Личность Александра II блесит в полном блеске и есть предмет религиозного культа не только для русских, но для всякого, у которого чувство гуманности выше национального чувства”²¹. Тож не дивно, що 26 липня 1898 р. у родовому маєтку – Любечі – був урочисто відкритий пам'ятник імператору Олександр II, споруджений коштом графа і селян Любецької волості, про що свідчив напис на монументі: “Царю-Освободителю благодарные граф Милорадович с крестьянами”²². Г. Милорадович був відомим бібліофілом. Бібліотека, яку він збирав починаючи з 1853 р., нараховувала близько 16000 томів²³. В. Хижняков у своїх “Воспоминаниях земского деятеля” згадував, що, відвідавши одного разу Г. Милорадовича у його чернігівському будинку, був вражений бібліотекою графа, хоча, як зазначив господар, це була лише невелика її частина, а решта зберігалася у Любечі. В. Хижняков зауважив, що “такому дорогому книгохранилищу не следует оставаться непроизводительно частным достоянием, и что хорошо бы пожертвовать его городу”. Незабаром він отримав лист, в якому Григорій Олександрович пропонував передати свою бібліотеку міській думі, “чтобы она помещалась вместе с общественной, с присвоением ей его имени”. Тоді саме планували побудувати приміщення для громадської бібліотеки й Г. Милорадович заявив, що коли витрати на будівництво будуть не дуже великими, він візьме половину їх на себе. Дума пристала на цю пропозицію і В. Хижняков надіслав Г. Милорадовичу лист з подякою і розрахунками вартості майбутнього будинку бібліотеки. Проте, з невідомих причин він так і не реалізував свій намір²⁴.

Доброчинна діяльність Г. Милорадовича набула широкого розголосу далеко за межами Чернігівської губернії. Відтак 14 лютого 1887 р. Слов'янський благодійний комітет у Санкт-Петербурзі цілком закономірно обрав його довічним членом²⁵, а у 1902 р. він увійшов до числа членів-засновників Товариства благодійності у пам'ять 19 лютого 1861 р²⁶. У 1898 р. Г. Милорадович був обраний почесним членом Боснійсько-Герцеговинського товариства захисту слов'ян²⁷.

Останні місяці життя Г. Милорадович провів у Любечі, де більшу частину часу присвячував читанню та історичним дослідженням. Там він і помер внаслідок тяжкої хвороби 13 серпня 1905 р.²⁸ Наступного дня труна з тілом графа “при плаче всех крестьян Любеча” була доправлена до Чернігова. 16 серпня небіжчика відспівали у Воскресенській

церкві, після чого урочисто перевезли до родинного склепу у Троїцькому монастирі. Труну супроводжувало духовенство, церковний хор, військовий оркестр, наряд військових. Про повагу чернігівців свідчить той факт, що проститися з ним прийшли тисячі людей. Це й не дивно, адже, за свідченням місцевої преси, усі, хто звертався до Г. Милорадовича, отримували допомогу і підтримку²⁹.

Таким чином, маємо достатньо підстав, аби віднести Г. Милорадовича до плеяди філантропів, благодійників та меценатів другої половини ХІХ – початку ХХ ст., які прагнули “олюднити” суперечливі, а часом і драматичні взаємини у тогочасному суспільстві, словом та ділом підтримати нужденних, зарадити розвиткові вітчизняної освіти, науки і культури.

¹ Дмитрієнко М., Ясь О. Благодійність як атрибут громадянського суспільства: історія і сучасність // Розбудова держави. – 1994. – № 6. – С. 42; Донік О.М. Благодійність в Україні (ХІХ – початок ХХст.) // Український історичний журнал. – 2005. – № 4. – С. 169.

² Милорадович Г. Сказания о роде дворян и графов Милорадовичей. – СПб., 1894. – С. 22; Полный послужной список генерал-лейтенанта графа Милорадовича. – Б.м., б.г. – С. 3–5; Календарь Черниговской губернии на 1902 год. – Чернигов, 1901. – С. 21.

³ Постановления Черниговского губернского собрания дворянства: 1) Очередного в сентябре и октябре 1896 г. 2) Чрезвычайного в феврале 1897 г. С приложениями. – Чернигов, 1897. – С. 76; Опанасенко В. Благодійні справи чернігівського дворянства // Сіверянський літопис. – 2000. – № 4. – С. 139.

⁴ Журналы Черниговского губернского собрания дворянства: 1. Очередного – в мае 1908 года. 2. Чрезвычайного – 15 января 1909 г. – Чернигов, 1909. – С. 56–57.

⁵ Чернігівський історичний музей ім. В.В. Тарновського. – Инв. № АЛ–506/19–2/6; Календарь Черниговской губернии на 1902 год. – Чернигов, 1901. – С. 31, 45; Милорадович Г. Любеч и его святыня. – СПб., 1905. – С. 77.

⁶ Постановления Черниговского губернского дворянского собрания 1893 года. – Чернигов, 1894. – С. 39–40, 52–53, 257–258, 263–269.

⁷ Постановления Черниговского губернского собрания дворянства 1902, 1903 гг., смета и раскладка потребностей и сумм частных земских повинностей дворянских имений в Черниговской губернии на трехлетие с 1903 г. – Чернигов, 1903. – С. 14–17, 110–111, 168–169; Журналы Черниговского очередного губернского собрания дворянства в мае 1905 года. – Чернигов, 1906. – С. 5, 89.

⁸ Милорадович Г. Описание черниговских соборов Спасо-Преображенского и Борисоглебского с видом соборов. – Чернигов, 1889. – С. 11.

⁹ Добровольский П.М. Архив Черниговского кафедрального собора // Труды Черниговской губернской архивной комиссии. – Чернигов, 1902. – Вып. 4. – Отд. II. – С. 51–58.

¹⁰ Институт рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського. – Ф. ХІІІ. – Спр. 3142.

¹¹ Чернігівський історичний музей ім. В.В. Тарновського. – Инв. № АЛ–73.

¹² Чернігівський історичний музей ім. В.В. Тарновського. – Инв. № АЛ–75.

¹³ Чернігівський історичний музей ім. В.В. Тарновського. – Инв. № АЛ–76.

¹⁴ Опанасенко В. Благодійні справи чернігівського дворянства // Сіверянський літопис. – 2000. – № 4. – С. 140.

¹⁵ Милорадович Г. Освящение памятника над пещерой Пр. Антония Печерского // Черниговские епархиальные известия. – 1871. – № 26. – Часть неофициальная; його ж. Любеч и крестный ход к пещере Пр. Антония Печерского // Черниговские епархиальные известия. – 1875. – № 22. – Часть неофициальная.

¹⁶ Милорадович Г. Любеч и его святыня. – СПб., 1905. – С. 4.

¹⁷ Журналы заседаний Черниговской губернской архивной комиссии // Труды Черниговской губернской архивной комиссии. – Чернигов, 1914. – Вып. 1. – 2-е изд. – Отд. I. – С. 38; Журналы заседаний Черниговской губернской архивной комиссии // Труды Черниговской губернской архивной комиссии. – Чернигов, 1902. – Вып. 4. – Отд. I. – С. 4, 17; Добровольский П. Описание Исторического музея Черниговской губернской архивной комиссии. Часть первая: Церковные древности и предметы христианского культа // Труды Черниговской губернской архивной комиссии. – Чернигов, 1905 – Вып. 6. – Отд. II. – С. 42; Добровольский П. Описание Исторического музея Черниговской губернской архивной комиссии. Часть вторая: Исторический отдел, быт военный и домашний // Труды Черниговской губернской архивной комиссии. – Чернигов, 1905. – Вып. 6. – Отд. II. – С. 103, 105–106, 113.

¹⁸ Чернігівський історичний музей ім. В.В. Тарновського. – Инв. № АЛ–506/19–8.

¹⁹ Журналы заседаний Черниговской губернской архивной комиссии // Труды Черниговской губернской архивной комиссии. – Чернигов, 1914. – Вып. 1. – 2-е изд. – Отд. I. – С. 41; Любецкой синодик. – Чернигов, 1902.

²⁰ Милорадович Г. Родословная книга Черниговского дворянства. – СПб., 1901. – Т. II. – С. 311–312 (“Дополнение к напечатанным родословным”).

²¹ Милорадович Г. Сказания о роде дворян и графов Милорадовичей. – СПб., 1894. – С. 5–6.

²² Ковалевский А. По поводу состоявшегося 26 июля 1898 года в м. Любече открытия памятника – бюста Императору Александру II Царю-Освободителю / Изд. Милорадович Г. – Чернигов, 1898. – С. 4.

- ²³ Иваск У.Г. Частные библиотеки России. – СПб., 1912. – Ч. II. – С. 9.
- ²⁴ Хижняков В.М. Воспоминания земского деятеля. – СПб., 1916. – С. 106.
- ²⁵ Полный послужной список генерал-лейтенанта графа Милорадовича. – С. 4.
- ²⁶ Чернігівський історичний музей ім. В.В. Тарновського. – Инв. № АЛ–107.
- ²⁷ Чернігівський історичний музей ім. В.В. Тарновського. – Инв. № АЛ–109.
- ²⁸ “Нестор русского дворянства” // Черниговские губернские ведомости. – 1905. – № 188. – Часть неофициальная. – С. 2.
- ²⁹ Памяти графа Григория Александровича Милорадовича // Черниговские губернские ведомости. – 1905. – № 201. – Часть неофициальная. – С. 2.